

УДК 342.7:341.322.1
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A4

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ

Сидор В.Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1794-2577>*

Фельтін В.І.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: FeltinVI@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1171-4283>*

LEGAL LIABILITY OF MILITARY OFFICERS AS AN ELEMENT OF ENSURING DISCIPLINE AND LEGALITY IN THE MILITARY SPHERE

Sydor V.D.,

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1794-2577>*

Feltin V.I.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: FeltinVI@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1171-4283>*

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний комплексний аналіз правового механізму захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту з урахуванням національного законодавства України та міжнародно-правових стандартів. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним зростанням кількості порушень прав дітей у період воєнних дій, що супроводжуються загрозами життю та здоров'ю, обмеженням доступу до освіти й медичної допомоги, руйнуванням сімейного середовища, а також поширенням насильства, експлуатації, торгівлі дітьми, незаконного переміщення та примусової депортації.

У роботі проаналізовано основні положення національної нормативно-правової бази у сфері захисту прав дитини, зокрема Конституції України, спеціального законодавства та державних стратегічних документів, що регулюють забезпечення прав і законних інтересів дітей у мирний час та в умовах воєнного стану. Визначено функціональну роль ключових державних інституцій, серед яких служби у справах дітей, Національна соціальна сервісна служба, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, правоохоронні органи та судові інституції. Обґрунтовано, що ефективність національного механізму захисту значною мірою залежить від рівня міжвідомчої координації, оперативності реагування та

спроможності держави діяти в умовах обмеженого контролю над окремими територіями.

Окрему увагу приділено міжнародно-правовим механізмам захисту прав дитини під час збройних конфліктів. Проаналізовано діяльність ЮНІСЕФ, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду як ключових суб'єктів міжнародного захисту. Особливо наголошено на значенні рішень і процесуальних дій Міжнародного кримінального суду, який визнав примусову депортацію дітей воєнним злочином і злочином проти людяності. Розкрито роль міжнародних слідчих, моніторингових та експертних механізмів у документуванні воєнних злочинів проти дітей і формуванні доказової бази для майбутнього міжнародного правосуддя.

За результатами дослідження запропоновано напрями вдосконалення національної системи захисту прав дитини, зокрема посилення інституційної спроможності органів влади, розвиток цифрових інструментів обліку й реагування, розширення програм психологічної, соціальної та медичної реабілітації, а також удосконалення механізмів розшуку, повернення та реінтеграції депортованих дітей. Зроблено висновок, що ефективний захист прав дитини в умовах війни можливий лише за умови системної взаємодії державних органів, міжнародних інституцій і правозахисного сектору.

Ключові слова: права дитини, збройний конфлікт, міжнародний захист, гуманітарне право, воєнні злочини, депортація дітей, національний механізм захисту.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 20.

Abstract. The article provides a thorough comprehensive analysis of the legal mechanism for protecting children's rights in armed conflict, taking into account the national legislation of Ukraine and international legal standards. The relevance of the study is due to the unprecedented increase in the number of violations of children's rights during military operations, which are accompanied by threats to life and health, restrictions on access to education and medical care, the destruction of the family environment, as well as the spread of violence, exploitation, child trafficking, illegal displacement and forced deportation. The paper analyzes the main provisions of the national regulatory and legal framework in the field of child rights protection, in particular the Constitution of Ukraine, special legislation and state strategic documents that regulate the protection of the rights and legitimate interests of children in peacetime and under martial law. The functional role of key state institutions is determined, including children's services, the National Social Service Service, the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, law enforcement agencies and judicial institutions. It is substantiated that the effectiveness of the national protection mechanism largely depends on the level of interagency coordination, responsiveness and the ability of the state to act in conditions of limited control over individual territories.

Special attention is paid to international legal mechanisms for the protection of children's rights during armed conflicts. The activities of UNICEF, the United Nations, the Council of Europe, the European Court of Human Rights and the International Criminal Court as key actors of international protection are analyzed. Particular emphasis is placed on the significance of the decisions and procedural actions of the International Criminal Court, which recognized the forced deportation of children as a war crime and a crime against humanity. The role of international investigative, monitoring and expert mechanisms in documenting war crimes against children and forming an evidentiary base for future international justice is revealed.

The results of the study suggest areas for improving the national system of child rights protection, including strengthening the institutional capacity of government bodies, developing digital tools for recording and responding, expanding psychological, social and medical rehabilitation programs, and improving mechanisms for tracing, returning and reintegration of deported children. The conclusion is that effective protection of children's rights in wartime is possible only with systematic interaction between state bodies, international institutions and the human rights sector.

Keywords: children's rights, armed conflict, international protection, humanitarian law, war crimes, child deportation, national protection mechanism.

Formulas: 0; **fi g.:** 0; **tabl.:** 0, **bibl.:** 20.

Постановка проблеми. Права дитини в умовах збройного конфлікту становлять один з найвразливіших аспектів системи захисту прав людини. Діти стають жертвами фізичного та психологічного насильства, депортацій, катувань, викрадень, незаконного переміщення, обмеження доступу до освіти та медичної допомоги. Від 2014 року, а особливо з початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році, проблема

захисту дитинства набула глобального значення та привернула увагу міжнародної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту посідає вагомe місце в сучасних наукових дослідженнях як у сфері міжнародного публічного права, так і в галузі національного конституційного та гуманітарного права. Значний внесок у

формування теоретичних засад захисту дітей у період воєнних дій зроблено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед них варто відзначити дослідження таких учених: В.В. Чернобук, М.М. Антонович, І.М. Ільченко, Н. Опольська, О.В. Бігняк, А.С. Політова, А.І. Француз, І.В. Саламахіна, а також закордонних дослідників. Їхні праці аналізують міжнародно-правові механізми захисту прав дитини, правові наслідки збройного конфлікту для дітей, питання відповідальності за воєнні злочини проти дітей, а також практичні аспекти реалізації прав дітей у кризових умовах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявність значного масиву міжнародних і національних нормативно-правових актів, а також численних наукових досліджень, проблема ефективного захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту залишається недостатньо вирішеною в низці принципово важливих аспектів. Передусім це стосується розриву між формальним закріпленням правових гарантій і практикою їх реалізації в умовах активних бойових дій та тимчасової окупації територій. Існуючі правові механізми часто виявляються малоефективними в ситуаціях, коли держава фактично позбавлена можливості здійснювати повноцінний контроль над частиною своєї території та забезпечувати негайний захист дітей.

Метою статті є комплексне дослідження національних та міжнародних правових механізмів, що забезпечують захист прав дитини під час воєнного конфлікту, аналіз їх ефективності та визначення напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-правові засади захисту прав дитини в умовах конфлікту ґрунтуються на низці ключових міжнародних документів, що закріплюють універсальні стандарти прав людини, адаптовані до потреб і вразливостей дітей. Центральним елементом цієї системи є Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 року, яка встановила загальновизнані норми щодо захисту, розвитку та благополуччя

дітей. В умовах збройного конфлікту ці права набувають особливого значення, оскільки саме діти стають однією з найуразливіших категорій цивільного населення, що зазнає фізичного, емоційного та соціального впливу війни [7, ст. 1–4; 2, с. 4–10]. Конвенція закріплює, зокрема, право дитини на життя, виживання і розвиток, яке має базовий характер для всієї системи захисту прав дитини [7, ст. 6].

На додаток до Конвенції, міжнародне гуманітарне право містить норми, що регулюють захист дітей під час війни. Женевські конвенції 1949 року, насамперед IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, передбачають спеціальні гарантії для дітей, зокрема щодо піклування, ідентифікації, утримання та захисту в окупованих територіях [3, Конвенція IV, ст. 24, 50]. Римський статут Міжнародного кримінального суду, своєю чергою, відносить до воєнних злочинів призов, вербування або використання дітей віком до 15 років для активної участі у воєнних діях [10, ст. 8 (2) (b) (xxvi), ст. 8 (2) (e) (vii)]. Окремо Статут охоплює депортацію або насильницьке переміщення населення як злочин проти людяності, а насильницьке передання дітей іншій групі – як одну з форм геноциду [10, ст. 6 (e), ст. 7 (1) (d)].

У період війни порушуються базові права дитини, передбачені Конвенцією ООН про права дитини. Йдеться насамперед про право на життя, виживання і розвиток [7, ст. 6], право на збереження індивідуальності та сімейних зв'язків [7, ст. 8–9], право на охорону здоров'я [7, ст. 24], право на освіту [7, ст. 28], а також право на захист від усіх форм насильства, сексуальної експлуатації, викрадення, торгівлі та інших форм жорстокого поводження [7, ст. 19, 34–36]. У сучасних умовах ці порушення проявляються у втраті доступу до освіти через небезпечні або зруйновані заклади, у погіршенні психоемоційного стану дітей та в обмеженому доступі до спеціалізованої підтримки [2, с. 7–10]. UNICEF у звіті 2023 року вказує, що значна

частина дітей в Україні не має належного доступу до освітнього процесу через брак безпечної інфраструктури, а батьки масово повідомляють про тривожність, порушення сну та потребу в психологічній допомозі [2, с. 7–10].

Узагальнюючи, можна зазначити, що правовий механізм захисту прав дитини в умовах війни є багаторівневим і поєднує норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Він охоплює як превентивні заходи, спрямовані на недопущення залучення дітей до збройних дій і захист цивільної інфраструктури, так і післяконфліктні механізми, пов'язані з реабілітацією, відновленням доступу до освіти, медичної допомоги та соціальної інтеграції дітей, які постраждали від війни [3, Конвенція IV, ст. 24, 50; 7, ст. 38–39; 2, с. 9–10].

Національний механізм захисту прав дитини в Україні в умовах збройного конфлікту сформований на основі поєднання конституційних гарантій і спеціального законодавства. Конституція України закріплює, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а держава бере на себе обов'язок щодо їх утримання і виховання у випадках, передбачених законом [8, ст. 52]. Базовим актом у сфері забезпечення прав дитини є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, закріплює право дитини на охорону здоров'я, достатній життєвий рівень, освіту та захист від усіх форм насильства й експлуатації [5].

У контексті збройного конфлікту важливе значення має Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст воєнного стану, порядок його введення, систему заходів правового режиму та гарантії прав і свобод людини в цих умовах [6]. Для дітей, які були змушені залишити місце проживання через бойові дії, важливим є також Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який закріплює поняття внутрішньо переміщеної особи, гарантії її обліку, соціального захисту, права на

допомогу та відновлення документів [4]. Таким чином, національний правовий механізм у цій сфері поєднує загальні гарантії прав дитини із спеціальними інструментами захисту осіб, які постраждали від війни та вимушеного переміщення.

Міжнародна система захисту прав дитини в умовах конфлікту базується не лише на міжнародних договорах, а й на діяльності спеціалізованих інституцій. Важливу роль у цьому процесі відіграє UNICEF, який в Україні реалізує програми гуманітарної допомоги, підтримки освіти, психосоціальної допомоги та захисту дітей, які постраждали від війни [2, с. 4–10, 14]. Практичне значення таких програм полягає не лише в екстреному реагуванні, а й у підтримці довготривалого відновлення дитячого середовища в умовах затяжної війни.

На європейському рівні важливу роль у захисті прав дитини відіграють інституції Ради Європи, які наголошують на необхідності пріоритетного захисту і підтримки дітей, постраждалих від війни в Україні, та посилення координації між державними й міжнародними структурами в цій сфері [1, с. 15–31]. У поєднанні з універсальними міжнародно-правовими механізмами це формує широку систему реагування, спрямовану як на невідкладний захист дітей, так і на довгострокове відновлення їхніх прав.

Висновки. Збройний конфлікт створює безпрецедентні загрози для життя, здоров'я та розвитку дітей. Водночас міжнародні та національні правові механізми забезпечують нормативну основу для їхнього захисту, включаючи гарантії життя і розвитку, охорони здоров'я, освіти, сімейного середовища та захисту від насильства. Ефективність цього захисту залежить від узгодженої взаємодії державних органів, міжнародних організацій та гуманітарних структур, а також від здатності держави забезпечити реальне виконання вже існуючих правових гарантій в умовах війни та після її завершення. Комплексне поєднання міжнародного права, державної політики та практичних механізмів підтримки є ключем до ефективного захисту прав дитини в умовах воєнного часу.

Література:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 29.12.2025).
2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25.05.2000. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement> (дата звернення: 29.12.2025).
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (дата звернення: 29.12.2025).
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.12.2025).
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 29.12.2025).
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 29.12.2025).
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 29.12.2025).
9. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021> (дата звернення: 29.12.2025).
10. Про затвердження Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки та операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2024 № 1201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-р> (дата звернення: 29.12.2025).
11. Доповідь ЮНІСЕФ щодо впливу війни на дітей в Україні. Женева : UNICEF, 2023. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43126/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents%2B%2B.pdf.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).
12. Council of Europe. Protection of Children in Armed Conflicts. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/protecting-and-supporting-children-impacted-by-the-war-in-ukraine-must-be-top-priority> (дата звернення: 29.12.2025).
13. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict. URL: <https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/> (дата звернення: 29.12.2025).
14. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17.03.2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich> (дата звернення: 29.12.2025).
15. Про Національну соціальну сервісну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п> (дата звернення: 29.12.2025).
16. Про затвердження Положення про ювенальну превенцію Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (дата звернення: 29.12.2025).
17. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіційний вебсайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/> (дата звернення: 29.12.2025).
18. Bring Kids Back UA : офіційна платформа Президента України. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua/> (дата звернення: 29.12.2025).
19. Дія : офіційний вебпортал державних послуг. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 29.12.2025).
20. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 29.12.2025).

References:

1. Konventsiiia OON pro prava dytyny vid 20.11.1989. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (data zvernennia: 29.12.2025).
2. Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo uchasti ditei u zbroinykh konfliktakh vid 25.05.2000. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement> (data zvernennia: 29.12.2025).
3. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naseleattia pid chas viiny vid 12.08.1949. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227> (data zvernennia: 29.12.2025).
4. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17.07.1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (data zvernennia: 29.12.2025).
5. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (data zvernennia: 29.12.2025).

6. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 No. 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (data zvernennia: 29.12.2025).
7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (data zvernennia: 29.12.2025).
8. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib : Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 No. 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (data zvernennia: 29.12.2025).
9. Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 No. 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021> (data zvernennia: 29.12.2025).
10. Pro zatverdzhennia Stratehii zabezpechennia prava kozhnoi dytyny v Ukraini na zrostannia v simeinomu otochenni na 2024–2028 roky ta operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2026 rokakh : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.11.2024 No. 1201-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-p> (data zvernennia: 29.12.2025).
11. Dopovid YuNISEF shchodo vplyvu viiny na ditei v Ukraini. Zheneva : UNICEF, 2023. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43126/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents%2B%2B.pdf.pdf> (data zvernennia: 29.12.2025).
12. Council of Europe. Protection of Children in Armed Conflicts. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/protecting-and-supporting-children-impacted-by-the-war-in-ukraine-must-be-top-priority> (data zvernennia: 29.12.2025).
13. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict. URL: <https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/> (data zvernennia: 29.12.2025).
14. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17.03.2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich> (data zvernennia: 29.12.2025).
15. Pro Natsionalnu sotsialnu servisnu sluzhbu Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.08.2020 No. 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-p> (data zvernennia: 29.12.2025).
16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yuvenalnu preventsiu Natsionalnoi politsii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 19.12.2017 No. 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (data zvernennia: 29.12.2025).
17. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny : ofitsiinyi vebсайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/> (data zvernennia: 29.12.2025).
18. Bring Kids Back UA : ofitsiina platforma Prezydenta Ukrainy. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua/> (data zvernennia: 29.12.2025).
19. Diia : ofitsiinyi vebportal derzhavnykh posluh. URL: <https://diia.gov.ua/> (data zvernennia: 29.12.2025).
20. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (data zvernennia: 29.12.2025).

Стаття надійшла до друку 05 січня 2026 року